

Усов Олександр Володимирович – оперуповноважений відділу боротьби з легалізацією доходів організованих злочинних груп УБОЗ ГУМВС України в Луганській області, здобувач кафедри економічної безпеки навчально-наукового інституту підготовки кадрів кримінальної міліції Національної академії внутрішніх справ

ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДИКА ЗБОРУ ІНФОРМАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ КРИМІНАЛЬНИМИ ПРАВопОРУШЕННЯМИ

Розглянуто джерела інформації та особливості їх використання оперативними підрозділами при забезпеченні відшкодування збитків, завданих кримінальними правопорушеннями.

Ключові слова: відшкодування збитків; діяльність оперативних підрозділів; джерела інформації; пошук коштів і майна.

Рассмотрены возможные источники информации и особенности их использования оперативными подразделениями при обеспечении возмещения ущерба, причиненного кримінальними правонарушеннями.

Ключевые слова: возмещение ущерба; деятельность оперативных подразделений; источники информации; поиск средств и имущества.

The possible sources of information and usage operational units in providing redress for criminal offenses.

Keywords: compensation; activities of operational units; sources of information, search facilities and equipment.

Одним з головних завдань кримінального судочинства є охорона прав і законних інтересів, у тому числі й майнових, фізичних та юридичних осіб, які беруть у ньому участь. Серед інших, фіксації у процесі кримінального провадження підлягають характер і розмір шкоди, завданої кримінальними правопорушеннями, а також наявність у підозрюваної особи коштів та майна, за рахунок яких визначену шкоду буде відшкодовано. Якщо перше завдання вирішується шляхом проведення слідчих дій, тобто за наявності достатніх даних про заподіяння внаслідок кримінального правопорушення матеріальної шкоди (або понесені витрати закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння), слідчий зобов'язаний ужити заходів щодо забезпечення цивільного позову, а у справах за кримінальними правопорушеннями, за які може бути застосовано додаткову міру покарання у вигляді конфіскації майна – вжити заходів для

можливого її застосування судом. Слідчий за клопотанням цивільного позивача або з власної ініціативи зобов'язаний ужити заходів щодо забезпечення заявленого в кримінальному провадженні цивільного позову, а також можливого в майбутньому цивільного позову, склавши про це постанову. Така ж постанова виноситься за необхідності забезпечення виконання вироку в частині можливої конфіскації майна. Забезпечення цивільного позову та можливої конфіскації майна проводиться шляхом накладення арешту на вклади, цінності та інше майно особи, а також шляхом вилучення майна, на яке накладено арешт (накладення арешту проводиться виключно за ухвалою суду).

Завдання слідчого полягає в тому, щоб незалежно від виду вчиненого злочину до виконання вироку суду забезпечити зберігання виявленого в процесі досудового розслідування майна як джерела відшкодування матеріальних збитків або об'єкта можливої конфіскації. Цим діям передують встановлення наявності в особи майна, але, оскільки на момент початку кримінального провадження слідчий не має інформації про майно, то зазначені дії виконують оперативні підрозділи. У процесі проведення оперативно-розшукових заходів мають уживатися вичерпні заходи щодо встановлення об'єктів власності, коштів, майна, на які пізніше може бути накладено арешт для забезпечення відшкодування завданих злочинами збитків та їх конфіскації. У матеріалах дослідних перевірок (про кримінальні правопорушення у сфері господарської, службової діяльності, виявлення латентних фактів, за якими заводилися оперативно-розшукові справи тощо), які передають до слідчих підрозділів для прийняття рішень про початок кримінальних проваджень, в обов'язковому порядку одночасно надаються довідки про проведену оперативними підрозділами роботу щодо забезпечення відшкодування завданих злочинами збитків, у тому числі про вжиті заходи з розшуку майна і коштів, на які може бути накладено арешт, та про їх місцеперебування. На сьогодні правоохоронними органами розроблено дієвий механізм застосування цих заходів, визначено шляхи та форми взаємодії з державними органами, що здійснюють реєстрацію прав на майно [1, с. 78]. Незважаючи на це, ефективність діяльності в зазначеній сфері залишається на низькому рівні, про що свідчить тенденція до зростання кількості кримінальних правопорушень та їх якісна зміна, яка насамперед полягає у збільшенні розмірів шкоди, заподіяної ними, передусім тими, що вчиняються у сфері економіки. Аналіз статистики МВС України за 2012 рік (розділ 12, форма 1 АВ) дає можливість порівняти ефективність відшкодування збитків, завданих кримінальними правопорушеннями, у цифрах. Усього встановлена сума матеріальних збитків 43 млрд 315 млн 717 тис. 650 грн (за всіма кримінальними правопорушеннями), відшкодовано збитків 4 млрд 66 млн 749 тис. 844 грн (накладено арешт на суму 4 млрд 14 млн 61 тис. 742 грн та вилучено коштів і майна на суму 1 млрд 153 млн 892 тис. грн), тобто співвідношення між розміром збитків та розміром майна, на яке накладено арешт, становить 9,4 %, між

розміром арештованого та вилученого майна – 27,8 %, а між розміром нанесених збитків і вилученого майна, за розміром якого ці збитки повинні бути відшкодовані, – 2,6 %.

Така ситуація не може задовольняти систему кримінальної юстиції, оскільки ефективність зусиль оперативних підрозділів, слідчих, прокуратури, суддів, судових виконавців настільки мала, що порівняно з розміром збитків разом з коштами, «заробленими» внаслідок «беззбиткових» злочинів, є практично нульовою. Першочергово це зумовлено відсутністю наукового обґрунтування доступу до інформаційних баз і браком напрацювань у зазначеному напрямі оперативних підрозділів. Цей та низка інших чинників суттєво ускладнюють дії з відшкодування збитків, заподіяних кримінальними правопорушеннями. Методики, що діяли раніше [2], створювалися на основі застарілої нормативної бази, водночас новий Кримінальний процесуальний кодекс (КПК) України [3] й низка законів та інших нормативних актів змінили порядок реєстрації прав на всі види майна, а також порядок отримання інформації про його приналежність оперативними підрозділами.

Ураховуючи зазначені зміни, ми пропонуємо методику виявлення в конкретних осіб певного майна, для чого визначимо установи й організації, у яких міститься зазначена інформація.

Обласні (міські) Бюро технічної інвентаризації (БТІ) та їх філії володіють інформацією тільки стосовно тих об'єктів нерухомого майна, що перебувають у власності юридичних і фізичних осіб, відносно яких проведено технічну інвентаризацію та державну реєстрацію у відповідному бюро технічної інвентаризації (житлові й дачні будинки тощо). Особливості отримання інформації стосовно наявності в особи нерухомого майна через БТІ полягають у тому, що до 2009 року вся інформація накопичувалася в паперовому вигляді, окремо за різними містами й областями (тобто, щоб отримати інформацію про наявність майна в певної особи, оперативні працівники спочатку повинні були визначити місцезосташування майна територіально), із січня 2009 року інформація про придбання майна заноситься в електронну базу даних, а з січня 2013 року змінено порядок реєстрації майна і Державний реєстр прав власності на нерухоме майно поповнюється нотаріусами (які є реєстраторами і водночас користувачами зазначеного реєстру). Оскільки інформація, що міститься в паперовому вигляді (накопичена до 2009 року), в електронну базу даних не занесена, єдиним варіантом установлення наявності прав на нерухоме майно є надання запитів до БТІ.

У сільській місцевості інформацію про наявність у певної особи нерухомого майна можуть надати виконавчі комітети сільських, селищних рад народних депутатів.

Державне підприємство «Інформаційний центр» Міністерства юстиції України є адміністратором реєстрів, створення та забезпечення функціонування яких належить до компетенції Міністерства юстиції України: Реєстру прав власності на нерухоме майно; Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна; Єдиного реєстру

доручень, посвідчених у нотаріальному порядку; Єдиного реєстру нотаріусів; Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів; Єдиного державного реєстру об'єднань громадян та благодійних організацій; Єдиного реєстру заповітів та спадкових справ. Зокрема, Держателем Реєстру прав власності на нерухоме майно є Міністерство юстиції, що забезпечує функціонування Реєстру; адміністратором Реєстру прав власності на нерухоме майно є державне підприємство «Інформаційний центр» Міністерства юстиції, що здійснює програмно-інформаційне забезпечення Реєстру, відповідає за його функціонування, збереження даних і захист їх від руйнування, має повний доступ до структури єдиної комп'ютерної бази даних Реєстру. Реєстр прав власності на нерухоме майно є інформаційною системою, що містить відомості про зареєстровані права власності, суб'єктів прав, об'єкти нерухомого майна, правовстановлюючі документи, на підставі яких здійснено реєстрацію прав власності. Технологічні та технічні засоби ведення Реєстру забезпечують довічне зберігання та достовірність інформації, її захист від несанкціонованого доступу та внесення непідтверджених записів, можливість оновлення, архівування та відновлення даних, їх оперативного пошуку та документального відтворення процедури реєстрації, контроль реєстраційних записів і запитів до Реєстру прав. Інформаційну довідку з Державного реєстру прав на підставі письмового запиту мають право отримувати суд, органи місцевого самоврядування, ОВС, прокуратури, ДПС, СБУ та інші органи державної влади (посадові особи), якщо запит зроблено у зв'язку зі здійсненням ними повноважень, визначених законом.

Згідно із Законом України [4] діють державні нотаріальні контори, що відкриваються і ліквідовуються Міністерством юстиції України, та приватні нотаріуси, діяльність яких реєструється управліннями юстиції на місцях. На запити в порушеному кримінальному провадженні нотаріальні контори можуть надати відомості про укладення конкретною особою тих чи інших угод, посвідчених нотаріально (договори купівлі-продажу житлових будинків, земельних ділянок, дарування тощо), посвідчення прав осіб, а також фактів, що мають юридичне значення (слід мати на увазі, що нотаріальні контори діють як самостійні суб'єкти і не мають вертикального підпорядкування).

Оскільки за новим законодавством [5; 6] Державний реєстр прав власності на нерухоме майно поповнюється нотаріусами (які є реєстраторами та водночас користувачами зазначеного реєстру), нотаріус має право доступу до нього. Нотаріус як користувач під час здійснення нотаріальних дій з об'єктом нерухомого майна користується інформацією про зареєстровані речові права, їх обтяження на такий об'єкт з Державного реєстру прав, здійснює пошук відомостей про зареєстровані речові права, їх обтяження на об'єкт нерухомого майна в Державному реєстрі прав. За результатом такого пошуку користувач формує витяг із Державного реєстру прав, що залишається у справі державної

нотаріальної контори чи приватного нотаріуса. Пошук необхідних відомостей у Державному реєстрі прав здійснюється відповідно до Порядку ведення Державного реєстру речових прав на нерухоме майно за реєстраційним номером об'єкта нерухомого майна, за адресою об'єкта нерухомого майна, за кадастровим номером земельної ділянки, за номером запису. У разі здійснення пошуку відомостей про обтяження речових прав на нерухоме майно у спеціальному розділі Державного реєстру прав користувач додатково здійснює пошук за ідентифікаційними даними фізичної або юридичної особи. Перед здійсненням пошуку відомостей про зареєстровані речові права, їх обтяження на об'єкт нерухомого майна користувач вносить до Державного реєстру прав відомості про підставу користування інформацією з цього реєстру [7].

Управління державного архітектурно-будівельного контролю місцевих держадміністрацій мають інформацію про наявність в особи нерухомого майна у випадках, коли житловий будинок, дачу ще не зареєстровано в БТІ з різних причин або не добудовано, й оперативним підрозділам необхідно витребувати інформацію про те, яка особа є забудовником (при накладенні арешту на недобудований будинок повідомляються управління державного архітектурно-будівельного контролю місцевих держадміністрацій та відповідний нотаріальний орган).

Державне земельне агентство України може надати інформацію про перебування у власності особи земельних ділянок, оскільки формує та забезпечує технічну підтримку електронного земельного кадастру (Національної кадастрової системи), видає та реєструє державні акти на право володіння земельними ділянками. Окрім цього, реєстрацію прав власності на земельні ділянки здійснює Державна реєстраційна служба. Інформацію про виділення особі земельної ділянки для будівництва також може бути витребувано в управліннях земельних ресурсів місцевих держадміністрацій (факт будівництва перевіряється шляхом огляду земельної ділянки або перевіркою щодо замовлення проекту будівництва).

Банківські установи надають інформацію щодо діяльності та фінансового становища клієнта, яка стала відомою банкові в процесі обслуговування клієнта і взаємовідносин з ним чи третім особам при наданні послуг банку та розголошення якої може завдати матеріальної чи моральної шкоди клієнту, і яка є банківською таємницею. Інформація щодо юридичних і фізичних осіб, що становить банківську таємницю, розкривається банками: на письмовий запит або з письмового дозволу власника такої інформації; на письмову вимогу суду або за рішенням суду; органам прокуратури України, СБУ, МВС України, АМКУ – на їх письмову вимогу стосовно операцій за рахунками конкретної юридичної або фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності (СПД) за конкретний проміжок часу; органам ДПС України на їх письмову вимогу з питань оподаткування або валютного контролю стосовно операцій за рахунками конкретної юридичної особи або фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності за конкретний проміжок часу;

Держфінмоніторингу на його письмову вимогу щодо здійснення фінансових операцій, які підлягають фінансовому моніторингу; ДВС на їх письмову вимогу з питань виконання рішень судів стосовно стану рахунків конкретної юридичної особи або фізичної особи. До банківських установ надсилаються запити на конкретних осіб про наявність рахунків (особистого, розрахункового, валютного, депозитного, поточного, позичкового, спеціального тощо) та вкладів на них осіб, які за законом несуть матеріальну відповідальність за завдані збитки.

До структури Міністерства доходів та зборів входить: Державна податкова служба, яка здійснює збір і реєстрацію податкових декларацій, з огляду на що до неї надсилаються запити для встановлення реєстрації на осіб – суб'єктів підприємницької діяльності (СПД), наявності в них рахунків у банках, наявності за податковими деклараціями про сукупний річний дохід майна (рухомого, нерухомого, транспортних засобів), доходів, облігацій, акцій підприємств, дивідендів тощо; Державна митна служба України, де посадові особи митниці в межах своїх повноважень отримують (з використанням комп'ютерів, розміщених у приміщеннях структурних підрозділів митниці) з Єдиної автоматизованої інформаційної системи Держмитслужби України інформацію за ВМД, поставленими на контроль у цій митниці, інформацію про товари, розміщені на ліцензійних складах, що належать конкретному суб'єкту.

Державтоінспекція здійснює державну реєстрацію й облік транспортних засобів, видає реєстраційні документи та державні номерні знаки, забезпечує облік цих документів і номерних знаків; веде автоматизований облік, накопичення, обробку та використання даних про транспортні засоби, що підлягають державній реєстрації, у тому числі відповідних даних про митне оформлення та нотаріальне посвідчення угод щодо них (надсилаються запити для встановлення фактів реєстрації юридичними або фізичними особами транспортних засобів, належності таких засобів певним особам) [8].

Сферою діяльності Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (Національний депозитарій) є: відповідальне зберігання всіх видів цінних паперів як у документальній, так і в бездокументальній формах; акумулювання доходів (дивідендів, процентних виплат, виплат із погашення тощо) стосовно цінних паперів, узятих на обслуговування системою, та їх розподіл за рахунками (надсилання запитів для встановлення наявності в юридичних і фізичних осіб цінних паперів).

Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України Державної реєстраційної служби України [9], інформаційний фонд якого містить дані, у тому числі реєстраційні – відомості про створення, припинення суб'єктів та проведення інших реєстраційних дій щодо них, може надати інформацію про наявність у власності особи СПД і, відповідно, його статутного фонду.

В інформаційній базі Державної служби фінансового моніторингу може міститися інформація щодо проведення певною особою (СПД) фінансових операцій з коштами, здобутими злочинним шляхом.

Страховики можуть надати інформацію двох видів: про застраховане (тобто те, що перебуває у власності певної особи) майно – може здійснюватися страхування наземного транспорту (крім залізничного), водного транспорту (морського внутрішнього та інших видів водного транспорту), майна, кредитів (у тому числі відповідальності позичальника за непогашення кредиту), інвестицій; про наявність у певної особи страхових внесків.

Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України може надати інформацію про наявність у певної особи коштів, вкладених в інвестиційні проекти.

Державна служба морського та річкового транспорту. Реєстрацію суден в Україні здійснюють: капітани морських портів (торговельні судна); Держфлотінспекція (веде Державний судновий реєстр України), реєстрації в якій також підлягають річкові та маломірні судна; Державне агентство рибного господарства України (веде реєстр риболовних суден, що є складовою частиною Державного суднового реєстру України й реєструє риболовні судна, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства). Запити про власників суден, реєстрацію, перереєстрацію річкових і маломірних суден на фізичних або юридичних осіб можуть надсилатися як безпосередньо до Державної інспекції судноплавного нагляду, так і до територіальних дільниць або дільничних пунктів [10].

Державний реєстр цивільних повітряних суден України Державної авіаційної служби України. Згідно з Правилами [11], занесенню до Державного реєстру цивільних повітряних суден України підлягають повітряні судна, якщо вони є власністю юридичної або фізичної особи України (у тому числі повітряні судна спортивного призначення, аеростатичні повітряні судна, моторні надлегкі повітряні судна, не передбачені для комерційного використання, а також аматорські повітряні судна, безмоторні надлегкі повітряні судна). Державний реєстр цивільних повітряних суден України – книга й електронна база даних, де ведеться поточний реєстр цивільних повітряних суден, зареєстрованих в Україні. У цьому реєстрі та в журналі обліку застав на повітряні судна робиться запис про майнові справи, що стосуються повітряного судна, за вимогою компетентних органів або зацікавлених юридичних (фізичних) осіб такий самий запис робиться в Реєстраційному посвідченні повітряного судна.

Національний банк України може надати інформацію про наявність в особи валютних рахунків в іноземних банках і джерел надходження коштів на ці рахунки з території України (банків-резидентів), оскільки надає ліцензію (дозвіл) на відкриття зазначених рахунків.

Після початку кримінального провадження для виявлення майна, на яке, відповідно до норм КПК України, може бути накладено арешт, орган, що проводить досудове розслідування (створена у справі слідчо-оперативна

група), ураховуючи інформацію, наявну в матеріалах дослідчої перевірки, продовжує здійснювати його розшук як самостійно, так і шляхом надання окремих доручень оперативним підрозділам дізнання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Николаюк С. І. Відшкодування збитків, заподіяних злочинами, шляхом організації взаємодії між правоохоронними органами та суб'єктами фінансового моніторингу / С. І. Николаюк, А. Г. Семчук // Науковий вісник НАВСУ. – К., 2003. – № 2. – Ч. 2. – С. 74–80.

2. Захаров В. І. Виявлення, документування та розслідування злочинів у сфері службової діяльності, розкрадання, хабарництва : [метод. рек.] // Збірник методичних рекомендацій з питань розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками ОВС / В. І. Захаров, В. Ф. Шевченко та ін. ; [під ред. Коляди П. В.]. – К. : ГСУ МВС України, 2004. – С. 344–444.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gska2.rada.gov.ua>.

4. Про нотаріат : Закон України від 2 верес. 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua>.

5. Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» : Закон України від 11 лют. 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua>.

6. Про затвердження Порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень і Порядку надання інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно : Постанова КМУ від 22 черв. 2011 р. № 703.

7. Про затвердження Порядку доступу нотаріусів до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно : наказ Міністерства юстиції України від 2 серп. 2011 р. № 1936а/5.

8. Положення про Державну автомобільну інспекцію МВС : Постанова КМУ від 14 квіт. 1997 р. № 341.

9. Про створення Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України : Постанова КМУ від 22 січ. 1996 р. № 118.

10. Про затвердження Порядку ведення Державного судового реєстру України і Суднової книги України : Постанова КМУ від 26 верес. 1997 р. № 1069.

11. Правила реєстрації цивільних повітряних суден України : наказ Мінтрансу від 7 верес. 1999 р. № 434.